CONTRIBUŢII ARHEOLOGICE LA ISTORICUL TOMEŞTILOR ÎN EPOCA FEUDALĂ

DE

N. BARAN şi AL. ANDRONIC

Cercetările întreprinse de colectivul de la Muzeul de Antichităţi din Iaşi în perioada 1952—1956 [1] au contribuit la cunoaşterea şi pe cale arheologică a oraşului Iaşi şi a împrejurimilor, în aşa măsură, încît s-a putut ajunge la importante concluzii privind problemele de antropogeografie în general, şi în special de arheologie şi istorie a regiunii de contact între Cîmpia Moldovei şi Podişul Central Moldovenesc, unde un punct extrem de important îl reprezintă „Coasta Iaşilor" [2].

Cercetările consacrate cunoaşterii în amănunt a populării văii Bahluiului din Cîmpia Moldovenească s-au concentrat în jurul Iaşilor, o atenţie deosebită fiind acordată mai ales regiunii de nord-est şi sud, rămînînd să se cerceteze mai cu de-amănuntul regiunea de est, completîndu-se astfel datele despre aşezările umane cu caracter rural care înconjoară oraşul Iaşi, ca o salbă.

În partea de est a împrejurimilor Iaşului cercetările sînt în curs, însă atenţia noastră a fost atrasă în special de aşezarea feudală din satul Tomeşti, unde în cursul anului 1961 s-a descoperit şi un cuptor de ars ceramică, care datează din sec. XVII—XVIII [3].

Satul Tomeşti, înglobat după ultima raionare în cuprinsul oraşului Iaşi, este aşezat din punct de vedere geografic, în cîmpia joasă a Jijiei

---

[1] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa şi Em. Zaharia, *Cercetări arheologice în oraşul Iaşi şi împrejurimi*, în «Studii şi cercetări ştiinţifice», Iaşi, VII (1956), Nr. 2, p. 1 şi urm.

[2] M. David, *Relieful coastei Iaşilor şi problemele pe care le ridică sub raportul geomorfologic şi antropogeografic*, în *Lucrările Societăţii „D. Cantemir"*, Iaşi, 1941, p. 45.

[3] Săpăturile au fost efectuate de Al. Andronic (responsabil), D. Teodor, Eug. Neamţu şi C. Scorpan pe proprietatea săteanului Baran V. Constantin.

și a Bahluiului [4], făcînd parte din prima centură de sate a orașului Iași și intrînd, așa cum ne atestă documentele medievale, în „ocolul tîrgului Eșii" [5]. Prima centură de sate din jurul Iașilor este formată din satele Dancu, Holboca, Cristești, Chiperești, Chicerea, Goruni, Tomești, Vlădiceni, așezate la est de Iași pe terasele Bahluiului. În continuare la sud centura de așezări rurale se continuă în cuprinsul Coastei Iașilor și a văii Bahluiului, cu următoarele sate : Bucium, Ciurea, Hlincea, Valea Adîncă, Galata, Miroslava, Găureni, Uricani. La vest, în cîmpia Bahluiului întîlnim Valea Lupului, Lețcani-Cucuteni, iar spre nord, Munteni, Rediu Tatar, Vultur, Cîrlig, Cuza Vodă, Aroneanu, unde se închide arcul nordic dinspre Cîmpia Moldovei [6]. În satele situate la nord-vest și sud de Iași s-au efectuat cercetări arheologice de suprafață, iar în unele sate așezate în partea estică și sudică cum ar fi Dancu, Holboca [7] și Hlincea [8] s-au efectuat și săpături arheologice sistematice. Mai recent astfel de săpături au fost făcute și la Tomești, cu care ocazie au fost cercetate și satele din jurul Iașilor și din imediata apropiere.

Satul Tomești, așezat în regiunea de „coastă" dintre dealuri [9], favorizat de o serie de factori naturali geografici și economici, a constituit un loc prielnic de locuire și chiar de adăpostire, deoarece dealurile care-l înconjoară se arcuiesc în forma literei grecești omega Ω, lăsînd o singură deschizătură destul de strîmtă de circa 300—400 m spre NE. Aflată în plină pădure de stejar, fag, ulm, corn, avînd fînațuri din belșug, așezarea Tomești a constituit, prin locul ales, o adevărată fortăreață.

Apropierea de apă Bahluiului a constituit un factor primordial în identificarea cu exactitate a toponimicului Tomești, pomenit în diversele documente, deoarece așezarea de care ne ocupăm apare în actele vremii cu mențiunea „Tomeștii din gura Bahluiului". Această așezare geografică a fost extrem de importantă pentru dezvoltarea vieții social-economice de aici, deoarece șesul Bahluiului, făcînd parte integrantă din silvo-stepă [10], constituie trecerea de la „cîmpie" la zona de „coastă a Iașilor", care a oferit din vechime „condiții naturale și istorice, cum nu se întîlnesc în multe părți ale țării" [11].

Astfel, ulucul Bahluiului încă din vechime a constituit drumul de trecere din ținuturile estice ale Mării Negre și Nistrului, spre vest în

---

[4] C. Martiniuc, *Podișul moldovenesc*, în *Geografia fizică a R.P.R.*, Litografia învățămîntului, 1955, p. 528.

[5] Revista «Ion Neculce», fasc. V, Iași, 1925, p. 34—35; cf. *Uricariul*, I, Ed. a II-a, Iași, 1871, p. 370.

[6] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *op. cit.*, p. 12, 13.

[7] *Șantierul Valea Jijiei*, în SCIV, III, 1952, p. 34 și urm.

[8] M. Petrescu-Dîmbovița, *Șantierul Hlincea*, în SCIV, IV, 1—2, 1953, p. 302 și urm.; SCIV, V, 1—2, 1954, p. 233 și urm.

[9] I. Simionescu, *Țara noastră*, Ed. a III-a, Buc., 1940, p. 99 și 168.

[10] M. Răvăruț, *Flore et végétation du district de Jassy*, Iași, 1940, p. 350 și 351.

[11] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *op. cit.*, p. 3.

inima Moldovei şi apoi în Europa Centrală, reprezentînd o arteră comercială extrem de importantă mai ales în epoca prefeudală şi feudală. Regiune bogată în păşuni şi lacuri, şesul respectiv a prilejuit deopotrivă cu „coasta" o mare zonă de impopulare, reprezentînd un adevărat bazin de concentrare de populaţie, în jurul aşezării devenită oraşul Iaşi (fig. 1).

Cercetările arheologice de suprafaţă efectuate de N. Zaharia, ale căror rezultate sînt în curs de publicare[12], permit să se afirme că regiunea de la est de oraşul Iaşi, care înglobează împrejurimile Tomeştilor, a fost populată începînd din paleolitic şi pînă în zilele noastre.

Astfel, prin cercetările anterioare şi recente s-a putut stabili că în jurul oraşului Iaşi la începutul epocii feudale au existat aşezări rurale, care din punct de vedere economic au gravitat către acest centru feudal. Aşezările rurale, începînd cu Dancu, Aroneanu, Şorogari, Cîrlig, Rediu Tatar, Capul Rediului, Valea Lupului, Uricani, Găureni, Miroslava, Valea Adîncă, Hlincea, Bucium şi terminînd cu Vlădiceni[13] păreau a alcătui o centură în jurul Iaşilor, documentînd o populare străveche şi o continuitate de vieţuire din epoca comunei primitive.

De asemenea, recentele descoperiri de la Dancu (bronz, Hallstatt, La Tène, epoca migraţiilor şi epoca feudală), Holboca (sfîrşitul neoliticului, Hallstatt, La Tène, migraţii, feudalism), Chipereşti (neolitic, Hallstatt, La Tène, migraţii, prefeudal şi feudal), Goruni (Hallstatt, La Tène), Tomeşti (neolitic, Hallstatt, La Tène, prefeudal şi feudal), şi Vlădiceni (Hallstatt, La Tène, migraţii, prefeudal şi feudal), dovedesc continuitatea de vieţuire şi în regiunea văii Bahluiului şi Coastei Iaşilor la est de oraşul Iaşi (fig. 1).

Dintre descoperirile menţionate ne interesează în mod deosebit cele de la Tomeşti, efectuate concomitent cu săpăturile sistematice de dezvelirea cuptorului de ars ceramică, în preajma cuptorului, documentîndu-se urme de locuire din epoca comunei primitive şi din perioada feudală.

Astfel au fost descoperite mai multe fragmente ceramice din neoliticul dezvoltat, aparţinînd culturii Cucuteni, faza A, cu pictură din **benzi înguste (*fig.* 2/1—2, 4) şi *faza* B (*fig.* 2/3—4), aceasta din urmă** asociată cu resturi de lipituri de lut, provenite de la podelele locuinţelor .

De asemenea, au fost descoperite şi fragmente ceramice La Tène de tip Lunca Ciurii, provenind de la vase cu buza faţetată (fig. 2/5—6), asociate cu fragmente ceramice de culoare neagră, cu luciu la suprafaţă, de tip bastarnic (fig. 2/7).

[12] N. Zaharia, Em. Zaharia şi M. Petrescu-Dîmboviţa, *Contribuţii arheologice la cunoaşterea vechilor aşezări de pe teritoriul Moldovei*, (în curs de apariţie).

[13] N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmboviţa şi Em. Zaharia, *op. cit.*, p. 51, harta.

Cele mai multe fragmente aparţin însă epocii feudale, mai ales feudalismului dezvoltat de cînd datează şi cuptorul descoperit. Astfel, fragmentele ceramice găsite provin de la străchini, oale, sfeşnice, precum şi de la olane pentru conducte de apă, care documentează existenţa unei aşezări rurale feudale, aflată în strînsă legătură economică cu aşezarea orăşenească Iaşi.

De altfel era de aşteptat să se găsească în preajma cuptorului ceramică de uz casnic din sec. XVII—XVIII, mai ales că primele ştiri documentare existente referitoare la satul Tomeşti sînt din a doua jumătate a sec. XVI. Cel mai vechi document găsit pînă acum, care menţionează existenţa satului Tomeşti din gura Bahluiului (Bahluiul se varsă în Jijia pe teritoriul satului Tomeşti, la poalele dealului Doamnei), datează din 15 mai 1584, de la mitropolitul Teofan. Astfel, mănăstirea Golia primea în danie de la acest mitropolit nişte chilii şi o prisacă în hotar cu Tomeştii „şi iarăşi să se ştie că hotarul merge de la drumul vechi unde sînt pietrele, de-a curmezişul locului pînă la stufărişul care este lîngă Bahlui, şi de la strîmtura care este dinspre Tomeşti... pînă la pîrîul ce se numeşte pîrîul Cozmoaiei"[14].

Ştirile documentare de la începutul sec. XVII menţionează că satul Tomeşti era sat domnesc, făcînd parte din ocolul tîrgului Iaşi. Astfel, în documentul de la 20 aprilie 1622 de la Ştefan Tomşa se face menţiunea „care sat a fost domnesc şi se află în ocolul tîrgului Eşii"[15].

În decursul secolelor următoare aşezarea s-a dezvoltat şi în legătură cu centrul economic existent la Iaşi, aşa cum o dovedeşte descoperirea cuptorului de ars ceramica neagră, un gen de producţie meşteşugărească rurală, dar care deservea, indiscutabil, şi piaţa tîrgului Iaşi, unde ceramica neagră de uz casnic era desigur căutată.

Săpăturile sistematice de la Tomeşti au avut scopul să dezvelească în întregime cuptorul săpat (fig. 3) şi să salveze pe cît posibil întreaga construcţie şi, în cazul cînd acest cuptor ar fi prezentat un interes deosebit privind sistemul de construcţie, să procedeze la demontarea lui şi aducerea la Muzeu, pentru a îmbogăţi cu noi piese originale expoziţia sectorului feudal.

În acest scop a fost trasată o casetă dreptunghiulară de dimensiunile 5,50×3,80 m orientată E—V cu latura mare şi N—S cu latura mică, care apoi, dată fiind orientarea gropii olarului, a fost lărgită spre est şi spre sud (fig. 4).

Forma rotund-alungită, ca de pară, a cuptorului care a fost dezvelit treptat, a apărut la adîncimea de 0,40 m faţă de solul actual, observîndu-se totodată distrugerea camerei de ardere a ceramicei încă din vechime, probabil din cauza deselor lucrări de sapă şi de arătură pe locul cercetat.

La adîncimea de 0,55—0,65 m au apărut braţele radiare ale grătarului cuptorului, frînte şi prăbuşite în focar. Totodată a apărut şi pilonul

[14] *Documente privind istoria Romîniei, Moldova, sec. XVI,* vol. III, p. 255—256, doc. 308.

[15] Gh. Ghibănescu, *Ion Neculce,* fasc. V, Iaşi, 1925, p. 33—34.

de la care porneau braţele radiare, sprijinite pe peretele circular al cuptorului pe o gardină special amenajată. Pilonul de formă dreptunghiular-alungită, cu capetele rotunjite, lung de 1,10 m, mai păstra doar întreg un singur braţ, de fapt cel mai scurt, aşezat în dreptul gurii cuptorului (fig. 3). În rest, s-au observat foarte bine locaşurile de unde porneau braţele radiare, stabilindu-se că acest cuptor a avut 14 braţe, fixate două imediat la gura cuptorului, şi cîte şase braţe pe fiecare latură a pilonului. Toate braţele grătarului sînt de formă tronconică alungită şi puţin curbate în sus, pentru a rezista la presiunea ceramicei aşezată pentru ardere pe acestea. Braţele grătarului mai păstraseră în miez nuielele carbonizate cu ajutorul cărora se construise grătarul respectiv.

Observaţiile efectuate la degajarea completă a pilonului cuptorului au dus la constatarea că acest cuptor a fost săpat direct în pămînt, cruţîndu-se la mijlocul focarului, un pilon dreptunghiular alungit, care a împărţit în două focarul cuptorului. Prin construirea celor 14 braţe radiare, care au alcătuit grătarul cuptorului, s-a realizat împărţirea acestuia în două camere suprapuse: dedesubt focarul şi deasupra camera de ardere a ceramicei. Astfel, cuptorul de la Tomeşti face parte dintr-o catgeorie de cuptoare foarte larg răspîndite în Moldova în epoca feudală şi anume a cuptoarelor de olărie cu două camere suprapuse. Ca sistem de amenajare a pilonului şi grătarului, acest cuptor prezintă însă trăsături caracteristice proprii, ceea ce ne face să-l considerăm o variantă, întîlnită pentru prima dată în Moldova, a cuptorului cu două camere suprapuse. Astfel, apare pentru prima dată un pilon, care, deşi are rol de perete despărţitor, nu desparte totuşi complet focarul în două camere, lăsînd loc pentru circulaţia aerului cald şi la partea opusă gurii cuptorului. De asemenea, pentru prima dată se întîlneşte un grătar construit din 14 braţe, dispuse împerecheat pe ambele laturi ale pilonului, în locul plăcii perforate atît de des întîlnite la cuptoarele medievale din Moldova. După toate probabilităţile camera de ardere a ceramicei a fost boltită.

Imediat lîngă gura cuptorului, care a fost rotundă, se afla camera fochistului, avînd ca şi întregul cuptor o uşoară înclinare în pantă dinspre vest spre est (fig. 4). Pe fundul camerei, de formă aproape rectangulară, s-a găsit, alături de fragmente ceramice identice cu cele din cuptor, foarte multă cenuşă.

Întregul cuptor era ars la cenuşiu în interior, pereţii prezentînd o ardere la negru-cenuşiu de circa 5—6 cm, şi numai la gură şi pe fundul camerei fochistului din preajma gurii cuptorului, o ardere la roşu pe o grosime de 3—6 cm. În jurul peretelui cuptorului ars la negru-cenuşiu se observă o ardere *in situ* la roşu a lutului galben pe o grosime de 4—5 cm.

Atît pereţii cît şi pilonul şi braţele radiare prezintă urme de feţuire repetată, ceea ce denotă folosirea mai îndelungată a cuptorului, şi probabil, o reamenajare a acestuia.

Cuptorul de la Tomeşti a fost folosit pentru arderea unei ceramici de uz casnic, de culoare neagră-cenuşie, cu luciu negru la suprafaţă,

cauzat prin depunerea carbonului. deoarece arderea se făcea fără oxigen.

Fragmentele ceramice scoase din cuptor provin de la două categorii de vase: a) lucrate din pastă fină, bine ornamentate cu roata dințată și b) lucrate din pastă amestecată cu scoici pisate, arse neuniform și cu ornament pictat, cu humă albă și neagră.

De asemenea, fragmentele ceramice au permis să se stabilească mai multe categorii de vase: ulcioare, vase borcan, străchini și oale simple cu o toartă.

Din prima categorie se remarcă un vas întregit (fig. 5) și fragmente de vase cu buza dreaptă, puțin rotunjită, cu o canelură sub buză, gîtul înalt, și cu un decor cu rotița dințată imediat sub gît și pe corpul vasului încadrînd în două linii o bandă de linii vălurite incizate cu dinții ascuțiți ai rotiței dințate (fig. 5). Tot din această categorie fac parte și străchinile, la fel decorate în interior cu linii vălurite incizate.

Din a doua categorie fac parte fragmente de oale cu o toartă, pictate la exterior cu alb și negru, în linii drepte, vălurite sau cu ochiuri.

De asemenea în cuptor s-a găsit și o cană de sticlă cu un mîner.

Atît mediul în care a fost descoperit cît și forma cuptorului, precum și sistemul de construire al grătarului și mai ales ceramica descoperită aici ne îndreptățește să considerăm acest cuptor ca fiind de factură rurală, folosit la arderea unei ceramice cu largă răspîndire în mediul rural, dar și în mediul orășenesc, și să-l datăm în sec. XVII—XVIII, cînd începe să se folosească pe scară largă pictarea ceramicei cu humă și să se întrebuințeze ornamentul din linii simple, vălurite și ochiuri. Tot în această vreme reapare și decorul incizat cu rotița dințată, folosit anterior și părăsit în sec. XVI.

Descoperirea acestui cuptor în satul Tomești constituie un important document referitor la viața social-economică a așezării feudale de aici.

Avînd în vedere faptul că încă din sec. XVII, Tomeștii, fost sat domnesc, intrase în ocolul tîrgului Iași, putem presupune că încă din acea vreme satul furniza pe piața locală a tîrgului Iași pe lîngă produsele specifice economiei rurale și o parte din produsele sale ceramice.

Prezența acestui cuptor, care după toate probabilitățile constituie un element recent descoperit din totalitatea cuptoarelor de ars ceramică existente la Tomești și încă nedescoperite, ale cărui produse de factură rurală erau larg răspîndite și în mediul tîrgurilor medievale, trebuie pusă în legătură cu necesitatea schimbului existent între sat și tîrg la sfîrșitul sec. XVII — începutul sec. XVIII. De altfel olăriile de la Tomești erau renumite la acea vreme, deoarece renumite erau lutăriile de aici [16]. Botanistul Iulius Edel amintește în jurnalul său din 1835 de

[16] Șt. Olteanu, *Meșteșugurile din Moldova în secolul al XVII-lea*, în «Studii și materiale de Istorie medie», III, 1959, p. 172.

olăriile de la Tomeşti [17], ca de un lucru foarte important, deoarece acestea sînt menţionate alături de fabrica de piele a lui Başotă de la Holboca.

Ştirile documentare din sec. XVII dovedesc legături strînse între Iaşi şi Tomeşti şi pe plan politic, interesantă în acest sens fiind ştirea că Ştefan Tomşa ridică nişte steaguri de călăraşi aflate în Tomeşti [18], folosind această trupă la înăbuşirea răscoalei boierilor, care au strîns trupe de lefegii şi-au organizat tabăra în Cucuteni, de unde au cerut lui Ştefan Tomşa să părăsească domnia [19].

În sec. XVIII—XIX satul, intrat în proprietatea mănăstirii Golia, aducea un venit destul de mare cifrat în anul 1851 la 3843 galbeni anual [20]. Cu cîţiva ani mai înainte, conform statisticii oficiale din 1846, satul avusese circa 110 familii impozabile [21], ceea ce echivala cu circa 550 locuitori, reprezentînd o aşezare rurală destul de populată, în care nu lipseau meşteşugarii olari, ale căror vestigii rămase sub forma ceramicei prelucrate sau sub forma cuptorului de ars ceramică, dovedesc ocupaţii multiple, legate de existenţa unei pieţe economice locale destul de dezvoltate la acea vreme, facilitîndu-se schimbul economic atît de necesar între satul şi tîrgul medieval moldovenesc din epoca respectivă.

Cuptorul a fost complet demontat şi transportat integral la Muzeul de Antichităţi din Iaşi.

[17] D. Ciurea, *Ştiri istorice relative la Moldova din jurnalul inedit al botanistului Julius Edel* (1835), în «Studii şi cercetări ştiinţifice», Iaşi, VI (1955), 1—2, p. 57.

[18] Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Ed. M. Kogălniceanu, Iaşi, 1852, p. 232.

[19] *Ibidem*, p. 231.

[20] *Uricariul*, VI, Iaşi, 1875, p. 102.

[21] *Uricariul*, XV, Iaşi, 1889, p. 401.

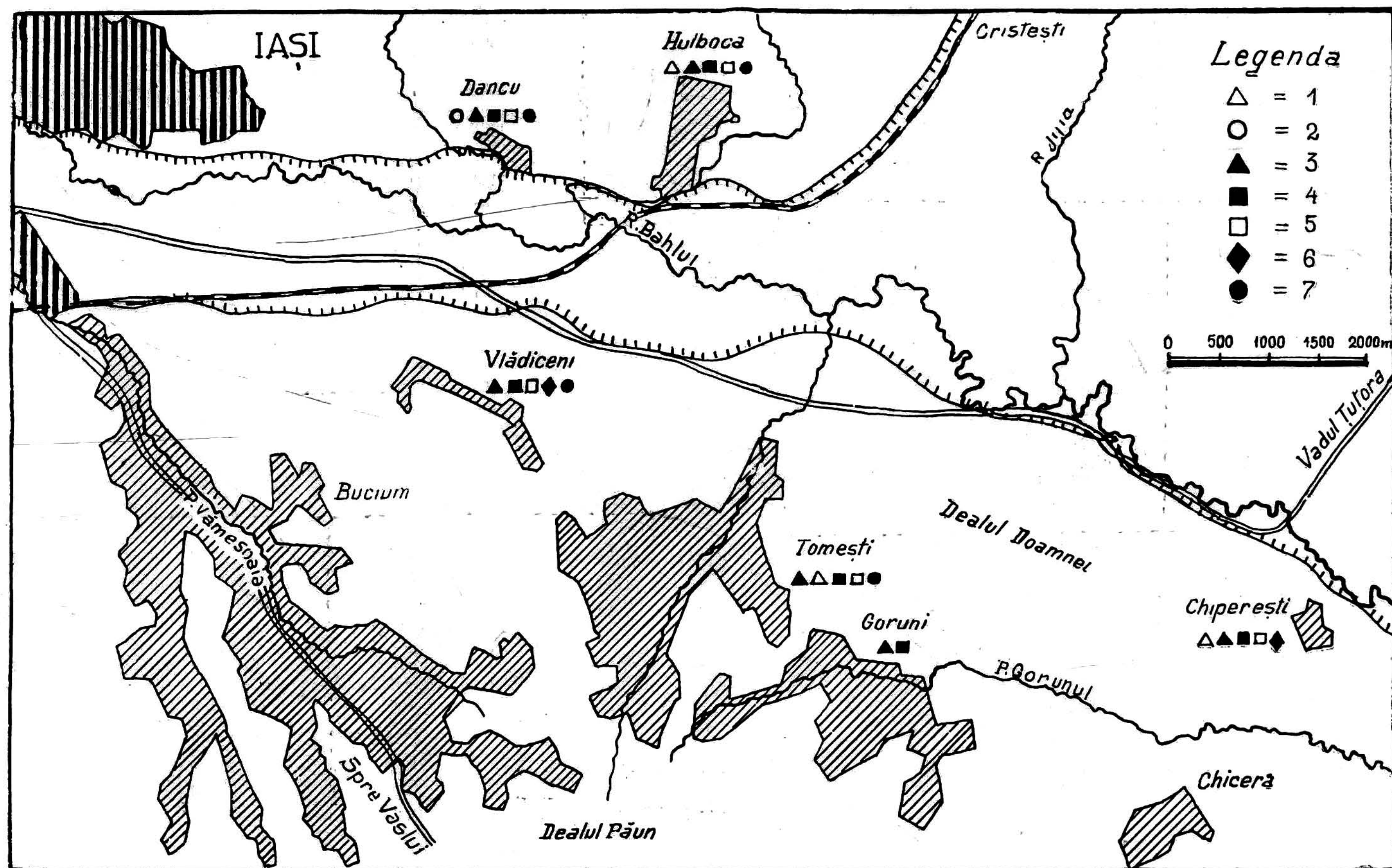

Fig. 1 Harta așezărilor de la est de orașul Iași; 1 — neolitic, 2 — bronz, 3 — Hallstatt, 4 — La Tène, 5 — epoca migrațiilor (sec. III—IV e.n.), 6 — epoca prefeudală, 7 — epoca feudală.

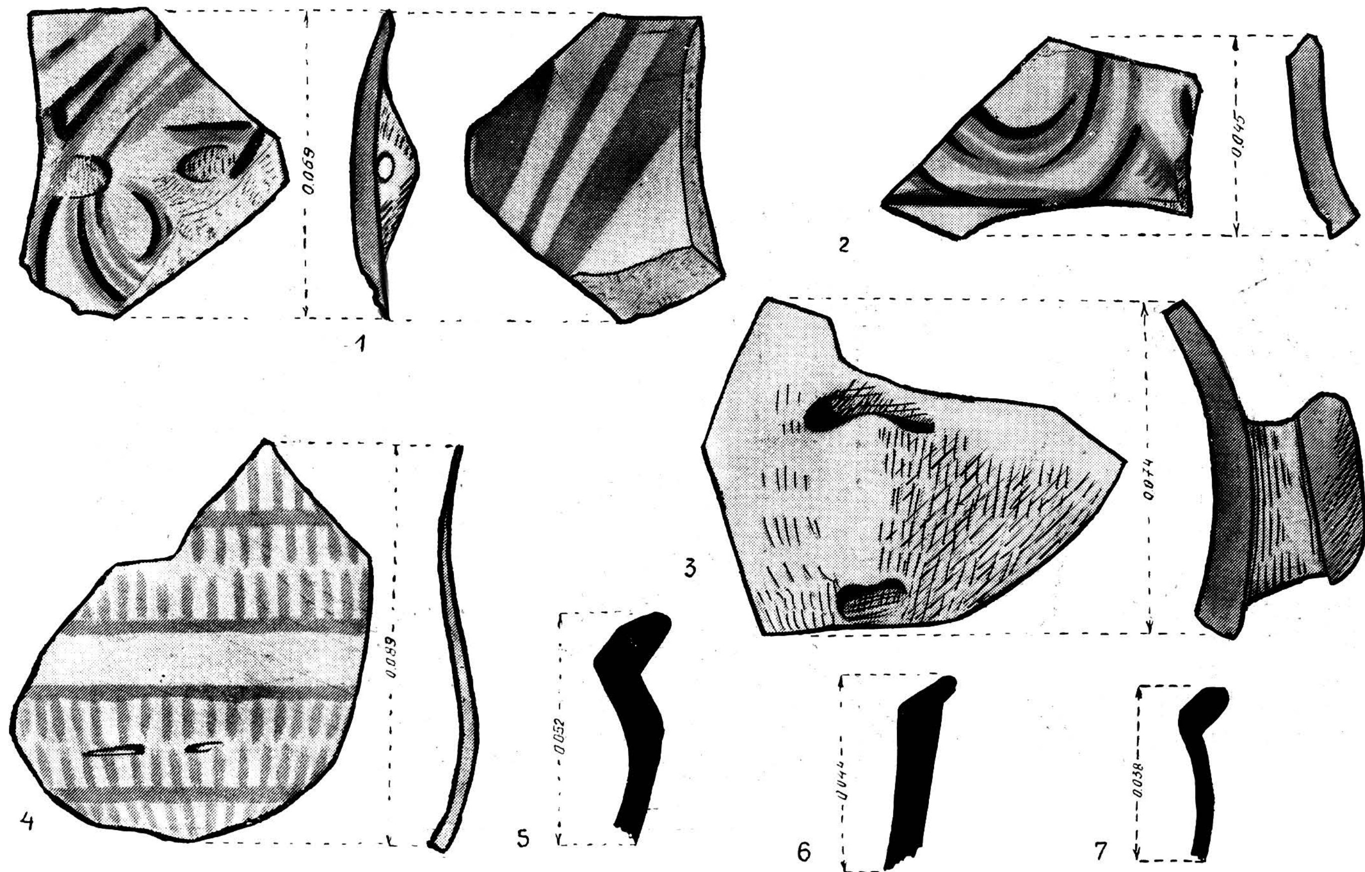
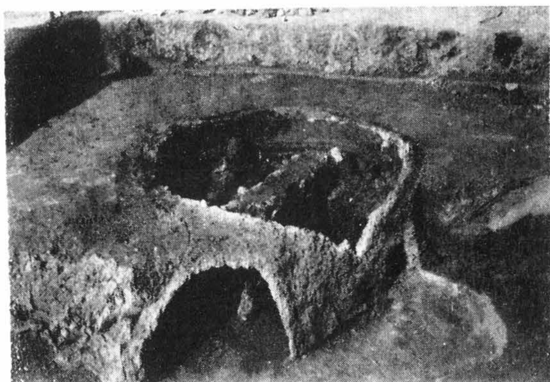
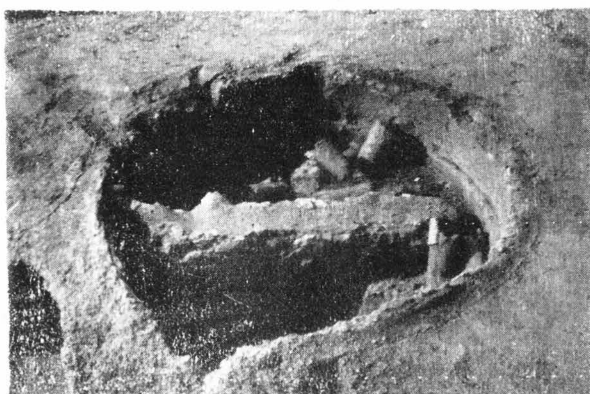

Fig. 2. Tomești—Iași. Fragmente ceramice din epoca comunei primitive: 1—2, 4 — Cucuteni A, 3 — Cucuteni B, 5—6 — La Tène, tip Lunca Ciurii, 7 — La Tène, tip bastarnic.

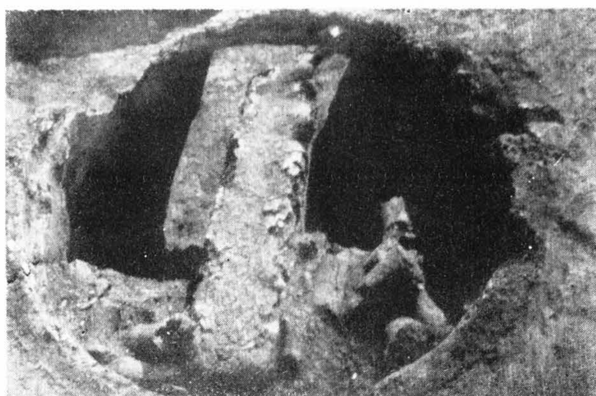

Fig. 3. Tomești—Iași. Vederea cuptorului de ars ceramică neagră.

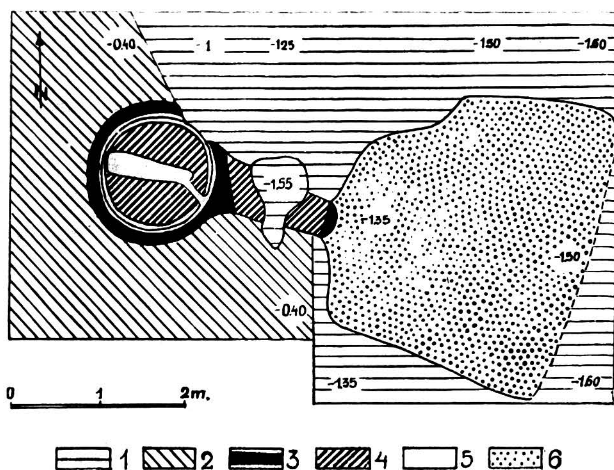

Fig. 4. Tomeşti—Iaşi. Planul cuptorului: 1 — lut galben (solul viu), 2 — brun roşcat, 3 — ardere la roşu *in situ*, 4 — vatra cuptorului, 5 — peretele cu brațele şi pilonul cuptorului, 6 — groapa fochistului cu resturi de cenuşă.

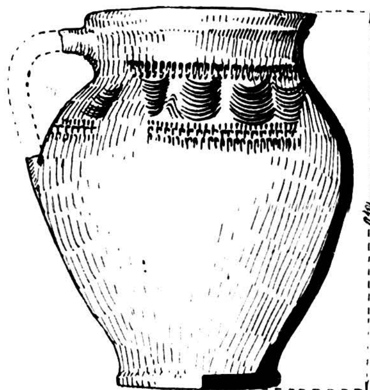

Fig. 5. Tomeşti—Iaşi. Vas din sec. XVII—XVIII.